

ریشه‌یابی و شناخت عوامل دگرگون ساز روح معماری گذشته ایران در گذر زمان، اصالت گذشته، تازگی اکنون*

دکتر مازیار آصفی**، مهندس الناز ایمانی***

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۱۱/۰۷

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۲/۰۲/۳۰

مکیده

با گذر جامعه ایران از دوران کهن به نوین، مرحله متفاوتی در تاریخ این سرزمین آغاز گشته و درست یا نادرست تاکنون نیز ادامه یافته است. هدف این پژوهش، شناخت ریشه‌ای علل تحولات ایجاد شده و چگونگی تأثیر آنها در معماری معاصر ایران است. از این رو با تحلیل عوامل سیاسی-اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و ویژگی‌های معماری دوران تحول تاکنون، شاخص‌های ایجاد این تغییرات بی‌سابقه در روح معماری گذشته ایران شناسایی شده تا با نظرسنجی از افراد متخصص و آزمون داده‌های پرسش‌نامه‌ها با نرم‌افزار SPSS، چگونگی تأثیر آنها در معماری معاصر ایران بررسی گردد. نتیجه تحقیق آن است که معماری معاصر ایران به جای پاسخگویی به شرایط متغیر جامعه معاصر، در گستردگی امکانات و نگرش‌های جهانی غرق شده و حاصل چیزی جز تقلید، ساده‌اندیشی کودکانه و پراکندگی محض در شهرهای ایران نیست. جهت دستیابی به والایی در معماری معاصر باید دانش، توانایی و سطح فرهنگی تک تک عناصر جامعه معاصر نیز افزایش یابد.

واژه‌های کلیدی

نوگرایی، دوره انتقال، تحولات جهانی، جامعه معاصر ایران، معماری معاصر ایران

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد معماری اسلامی با عنوان «طراحی مجتمع مسکونی پایدار کوی ولیعصر، با بهره‌گیری از تفکر و تکنولوژی نوین» به راهنمایی آقای دکتر مازیار آصفی در دانشگاه هنر اسلامی تبریز به انجام رسیده است.

** استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز، دانشکده معماری و شهرسازی، تبریز، ایران. (مسئول مکاتبات)

Email: mazi1017@yahoo.com

Email: eli6622@yahoo.com

*** کارشناس ارشد معماری اسلامی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

پژوهش و زیر مجموعه‌های آنها معین شوند.

در مرحله بعدی جهت نظرسنجی از اساتید متخصص، برای ارزیابی چگونگی تأثیر شاخص‌های پژوهش در معماری معاصر ایران و نیز نحوه برخورد معماری معاصر ایران با آن شاخص‌ها، پرسش‌نامه‌هایی در راستای اهداف تحقیق تهیه گشته است تا تک تک شاخص‌های پژوهش به صورت کیفی در آنها مورد ارزیابی قرار گیرد. همچنین جهت ارائه میزان تأثیر هر کدام از شاخص‌ها، الویت آنها در تأثیرگذاری به این تحولات طی یک آزمون کمی تحلیل شده و نتایج این بررسی‌ها طی جداولی ارائه گشته است. به علت تخصصی بودن موضوع تحقیق و نیز وجود حساسیت زیاد جهت ارائه نتایج دقیق برای کاربرد در معماری معاصر ایران، جامعه آماری آزمون از میان اساتید باتجربه معماری و شهرسازی، در راستای موضوع تحقیق انتخاب شده است تا دستاوردهای تحقیق کمکی باشد در جهت ارتقاء کیفیات معماری معاصر ایران.

هدف تمقیق و ضرورت آن

همواره تحلیل وضعیت موجود جهت ادامه صحیح راه زندگی و رسیدن به شرایط مطلوب از ضروریات به شمار می‌آید. امروز به جهت روشن شدن موضع آینده‌نگری، نیاز وافر و عمیق به شناخت تحولات اخیر در جامعه معاصر ایران و گذشته نزدیک وجود دارد.

معماری ایران بعد از گذر از مرحله انتقال، شرایط جدیدی را در جامعه معاصر ایران متقبل شد که این شرایط همه روزه با توجه به پیشرفت‌های جهانی در برهه زمان در حال تغییر و تجدید است؛ بنابراین لازم و ضروری است طبیعت این تحول و آغاز و انجام این دگرگونی به طور دقیق مشخص گردد. «مطالعه در سیر تطور معماری معاصر ایران، دشواری در هم آمیختن مداوم طبقات اجتماعی و دشواری در هم آمیختن مرزهای سبک‌های گوناگون را دربردارد» (رجبی، ۱۳۵۵، ۱۲۱). برای این که هدف یا اهداف تحقیق معین شوند بایستی به پرسش‌هایی که این انگیزه را به وجود آورده و در ذیل به اختصار بیان شده است، پاسخ داده شود:

معماری دوره معاصر ایران دارای چه ماهیتی است؟ و این تغییر مسیر معماری بازتاب چه عواملی است؟ و این عوامل چه تأثیری در معماری معاصر ایران داشته و نحوه برخورد معماری معاصر ایران با این عوامل چگونه بوده است؟

هدف از طرح موضوع شناخت اندیشه‌های تأثیرگذار در معماری و قالب‌های فکری آن است و نه گزارشی از برهه‌ای از تاریخ معاصر ایران. مقصد این است که مشخص گردد چگونه این چنین تحولاتی

ارتباطی که بین ایران و اروپا از دوره صفویه آغاز شده بود، در دوره قاجاریه شکل گسترده‌تری یافت. زیرا از یک سو رفت و آمدهای بین ایران و اروپا، ایرانیان را با ترقیات علمی و فرهنگی اروپا آشنا کرده بود و از سویی دیگر به دنبال شکست‌های پی‌درپی ایران در مواجهه با قدرت روس و انگلیس، شاهان قاجار به باور عقب‌ماندگی ایران رسیده بودند. آغاز این دگرگونی مصادف با رنسانس در اروپا و شروع ترقی جامعه غرب بود. تحولات غرب و نتایج حاصل از آن، تأثیرپذیری کشورهای دیگر، از جمله ایران را به دنبال داشت. از طرفی با وقوع تغییرات گسترده در سطح جامعه، معماری ایران نیز تحولات بسیاری را پذیرا گشت. بدین‌گونه، این معماری که با تداوم مسیر خود تا دوره صفوی به تکامل تدریجی رسیده بود، بعد از این دوره و به ویژه در دوره قاجار و نهضت مشروطیت مسیر دیگری را در پیش گرفت (بانی مسعود، ۱۳۸۹).

آغاز دوره معاصر ایران، آغاز تغییرات وسیع در همه زمینه‌ها است. در این دوره توسعه و پیشرفت مفاهیم تازه‌ای را به خود گرفتند و دیدگاه‌های نوین سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و شیوه‌های نوین زندگی عملاً در معماری به نمایش درآمد و معماری جدید، اندیشه‌های جدید را بیان داشت (مختاری، ۱۳۹۰). اما با احتساب تمام موارد مطرح شده، شمار آثار غنی معماری معاصر ایران اندک است و افزایش دانشگاه‌ها و دانش‌آموختگان معماری نتوانسته در این روند کاهشی تأثیر بسزایی بگذارد (حجت، ۱۳۸۹). دوره نوین معماری ایران با پذیرش عوامل مختلف مورد بحث، خوب یا بد زمان را می‌پیماید و مسیر خود را در مکان ادامه می‌دهد. پژوهش در معماری این دوره، توجه و تحقیق در زمینه‌های ایجاد این تحول را اجتناب‌ناپذیر می‌کند. فلذا در این مقاله رویکردی در نظر گرفته شده است که بتواند ریشه این تحولات را شناسایی نموده و به بررسی تفکراتی پردازد که دگرگونی‌های یاد شده را رقم زده‌اند. این رویکرد بعد از شناخت و طبقه‌بندی این تفکرات بنیانی به آنالیز کیفی معماری دوران معاصر پرداخته تا چگونگی تأثیر آنها را در بناهای دوره معاصر دریابد. بنابراین در این پژوهش در مرحله اول با توجه به چهارچوب نظری پروژه و روش تحقیق تعریفی از واژه معاصر و بازه زمانی معاصر ارائه شده است تا با انجام مطالعات گسترده در زمینه تأثیر عوامل مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در معماری معاصر و همچنین با بررسی نظرات کارشناسان مربوطه از طریق منابع گوناگون در رابطه با ویژگی‌های بناهای ساخته شده در دوره معاصر ایران، شاخص‌های

در معماری معاصر این سرزمین رخ داده است؛ اگر این پژوهش به تمام این پرسش‌ها پاسخ ندهد سعی دارد گامی به سوی شفاف شدن موضوع بردارد.

چارچوب نظری تمقیق

بر مبنای هدف و قلمرو تحقیق، این پژوهش در پی چرایی و چگونگی عوامل ایجاد تحولات در مسیر معماری ایران است. چرا که معماری سنتی ایران در یک دوران عطف مسیر خود را تغییر داد و به دلیل عدم وجود زیرساخت‌های لازم در جامعه، دچار نوعی از خود بیگانگی گشت که تاکنون گریبان‌گر معماری معاصر ایران بوده است. تحولات جهانی همچنان به سرعت راه خود را ادامه می‌دهند، در حالی که شرایط متناسب با این تحولات، در بستر جامعه ایران، هرگز مطلوب نبوده است. از نتایج معماری معاصر ایران می‌توان دریافت که اندیشه پشت این معماری نیز روشن نیست. گسترش ارتباطات، پیشرفت‌های لحظه به لحظه جهانی و شناخت فناوری‌های نوین همه مواردی هستند که به این مسئله دامن می‌زنند. از طرفی معماری یک پدیده منفعل نیست بلکه فرایندی است که در مکان و زمان گسترش یافته و به فضا ختم می‌شود. هر یک از اعضای جامعه، شخصیت‌های تأثیرگذار در این فرایند هستند؛ که با نوع شناخت، سطح فرهنگ، امکانات و شرایط خود بر معماری تأثیر می‌گذارند. معماران، مسئولین و مخاطبان این حوزه افرادی هستند که باید همواره دغدغه هویت داشته و با اعتلاء هویت جمعی از طریق عناصر فرهنگی از تداوم خود در طول زمان اطمینان حاصل کنند. برای تحقق این امر باید با شناخت دقیق عوامل ایجاد این چالش از طریق اندیشه و کردار سازمان یافته همگانی (حکمت) به راهبردهای هماهنگ در این زمینه دست یافت.

روش تمقیق

گستره موضوع این تحقیق در دو زمینه کلی «تاریخی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی» و «معماری و شهرسازی» تعریف شده است. بدین گونه که ابتدا مطالعاتی وسیع در منابع مرتبط و نظرات کارشناسان مربوطه در رابطه با ویژگی‌های معماری و شهرسازی معاصر، جهت کسب اطلاعات مورد نیاز و شناخت شرایط بستر دگرگونی انجام گرفته است تا شاخص‌های تأثیرگذار در معماری و شهرسازی معاصر و عوامل آنها به دست آید. در این بررسی سعی شده واقعبیت‌ها با اطلاعات جمع‌آوری شده در مقابل هم قرار گیرد تا شاخص‌ها یا مدل تحلیلی تحقیق قبل از انجام آزمون به امتحان گذاشته شود.

شاخص‌های به‌دست آمده هر یک دارای زیرمجموعه‌هایی می‌باشند که اطلاعات مورد نیاز را تکمیل می‌کنند. البته اطلاعات مربوط به تمام شاخص‌ها در حین پیشرفت مطالعات کامل‌تر گشته است؛ چرا که این روش ساماندهی به شکل‌گیری ساختار تحقیق قوام می‌بخشد. در مرحله بعدی جهت آزمون شاخص‌ها، پرسش‌نامه‌هایی جهت نظرسنجی از افراد متخصص آماده شده است تا طی یک آزمون کمی الویت شاخص‌ها (متغیرهای وابسته) در تأثیرگذاری بر تحولات معماری معاصر ایران (متغیر مستقل) و طی یک آزمون کیفی چگونگی تأثیر هر یک بر معماری معاصر ایران به‌دست آید. جامعه آماری تحقیق نیز از بین اساتید صاحب‌نظر معماری و شهرسازی انتخاب گشته است تا نتایج تحقیق از اعتبار کافی برخوردار باشند. برای تجزیه و تحلیل نتایج از برنامه SPSS و آمار توصیفی نظیر فراوانی مطلق و نسبی، میانگین و نیز آمارهای استنباطی و آزمون فریدمن استفاده گردیده است. به عبارت روشن‌تر روش تحقیقی این پژوهش صورت «محتوایی» دارد. بدین گونه که موضوعات هر شاخص که بر اثر مطالعات مختلف در دوره مورد نظر به‌دست آمده، شکل اصلی مقاله است. بدیهی است که حاصل کار و نتیجه آن نیز «دست‌آورد محتوایی» دارد.

فرایند تحول معماری معاصر در ایران - آغاز دگرگونی و انتقال

شناخت معماری دوره معاصر بدون ریشه‌یابی پیشینه آن در دوره‌های قبلی ممکن نیست و شناخت معماری این دوره نیز بدون شناخت شرایط سیاسی-اقتصادی و فرهنگی-اجتماعی، با توجه به چهارچوب پژوهش و روش‌شناسی آن ناقص خواهد بود. بنابراین در این مقاله زمینه‌های آماده شدن مطلب اصلی، یعنی معماری دوره معاصر ایران بیان می‌گردد. در این راستا، برای روشن‌تر شدن بحث لازم است به باز تعریف بعضی مفاهیم پرداخته شود:

معماری سنتی ایران: «معماری سنتی ایران عبارت است از معماری‌ای که متکی بر اصول و ارزش‌هایی بوده که ریشه در اعتقادات معنوی ایرانیان داشته و بدون انقطاع تاریخی در اثر ممارست، حقیقت‌جویی و نوگرایی ایرانیان در تماس با سایر تمدن‌ها بر پایه جهان‌بینی اسلامی-ایرانی، در بستر فرهنگ و با پویایی، تصفیه و تکامل دائمی^۱ هدایت‌کننده و راهنمای پدید آورندگان آثار برجسته معماری و شهری بوده است» (نقی‌زاده، ۱۳۷۹، ۸۰). این معماری دارای صفاتی بی‌زمان و مکان بوده و تنها چگونگی تجلی آنها با توجه به امکانات در دسترس و شرایط محیطی و فرهنگی، متفاوت بوده است (نقی‌زاده، ۱۳۷۷).

به تحولی را در کشور ایجاد کرد که نام «نهضت مشروطیت» به خود گرفت (دوکسیادس، ۱۳۹۲). تاریخ معاصر ایران از این نهضت تا به امروز وقایع مختلفی را به خود دیده است. بدیهی است توجه و دقت در عرصه تحولات معماری و شهرسازی، منوط به شناخت این اندیشه‌های نوسازی است. در جدول ۱ عوامل سیاسی-اقتصادی مؤثر بر این تحولات بیان گشته است. برای شناسایی این عوامل مطالعات گسترده‌ای در منابع مختلف انجام شده است.

ارزیابی شرایط فرهنگی- اجتماعی دوران انتقال

تفاوت شکل حکومت و تأثیرات اولیه مدرن‌گرایی و یا تجدیدپذیری در پایان دوره قاجار نشان از شروع گام‌های اولیه دوران انتقال در پایان این دوره می‌باشد. در واقع فقر و فلاکت، عقب‌ماندگی، فقدان امنیت عمومی و استبداد کهن که میراث قاجار بود، شرایط عینی و ذهنی لازم را برای حاکمیت یک نیروی جدید فراهم آورده بود (اسلامی‌نوشن، ۱۳۷۶). بنابراین تغییرات فضای فکری، اجتماعی و فرهنگی از همان موقع در تاریخ معاصر ایران شروع و تا کنون نیز بسته به رویدادهای مختلف ادامه داشته و بر معماری معاصر ایران تأثیر گذارده است. نتایج بررسی‌ها در این زمینه در جدول ۲ آمده است که از مهم‌ترین عوامل در تحولات معماری معاصر ایران محسوب می‌گردند.

روند معماری ایران از دوره انتقال تا کنون

همیشه در ذهن کاوشگر معمار امروز این سؤال وجود دارد که سیر تکاملی معماری ایران با نوآوری و خلاقیت خاص خود، چرا و چگونه در طی مدتی کوتاه در دوره معاصر، رو به گسستگی نهاد و یا این حرکت تغییر مسیر داد؟ این مقاله قصد دارد در بخش تحلیلی مقاله با شناخت چرایی این تغییرات، به نقد و تحلیل چگونگی تأثیر آنها در معماری معاصر ایران بپردازد.

از اواخر سلطنت فتحعلی‌شاه قاجار (۱۲۶۰-۱۲۱۲ هجری) کم‌کم فرهنگ مدرن اروپایی به ایران رخنه کرد و خیلی زود دست‌اندرکار دگرگون ساختن شرایط سیاسی-اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و بسیاری از رفتارهای فرهنگی مردم دگرگون‌پذیر ایران شد. این دگرگونی مترادف با دگرگونی هنر و معماری و شهرسازی ایران بود (ریاضی، ۱۳۸۱). از طرفی همچون تحولات اقتصادی و سرمایه‌گذاری‌های جهانی، حضور فعال پدیده‌های جدید، عملکردهای جدید و زندگی جدید، معادلات تازه سیاسی و به طور کلی پدیده‌های مدرن و غیرقابل اجتناب، همگی عواملی ناخواسته و بعضاً تحمیلی بودند که چرخه تاریخ معاصر را به سمتی متفاوت با جهت‌گیری‌های

معاصر: اولین پرسش این است که معاصر چه محدوده زمانی را شامل می‌شود و اطلاق این اصطلاح به چه معنایی است. اصطلاح تاریخ معاصر با مفاهیم جدید همچون «نو»، «مدرن»، «تجدد» و یا «نوآوری» مخلوط شده و در برخی موارد، هم‌ردیف آنها فرض می‌شود. به عبارتی «گذشته» و «سنت» علاوه بر اینکه گاهی به یک معنا تعبیر می‌شوند، عملاً در مقابل «معاصر» و «مدرن» قرار گرفته‌اند (تقوی، ۱۳۸۴). در این تعریف تاریخ معاصر دوره‌ای را تلقی می‌کند که زندگی نو براساس تفکرات، اندیشه‌ها و خصلت‌های نو شکل گرفته و هر آنچه را که متعلق به گذشته باشد، کنار می‌زند. در واقع بیشتر این تعاریف بیش از آنکه مبنای زمانی داشته باشند مبنای تحول اجتماعی و یا تحول فرهنگی دارند (احمدی، ۱۳۷۳).

معماری معاصر ایران: در خصوص مبنای شروع تاریخ معاصر ایران دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برخی شروع سلسله صفوی را شروع تاریخ معاصر ایران می‌دانند که مبنایی ملی، دینی و اصولاً فرهنگی دارد. نظر دیگر، شروع سلسله قاجار را آغاز دوران معاصر می‌داند چرا که شروع تحولات اساسی در زندگی، محیط و نظام‌ها در این دوره اتفاق افتاده است. اندیشه دیگر آغاز آن را، ورود ایران به مرحله‌ای تازه می‌داند که ملاک‌های متفاوتی را نسبت به گذشته مطرح کرده و تا به امروز کشانده است؛ این نظریه شروع مشروطیت را مبنای قرار می‌دهد که مهم‌ترین تحولش تغییر در ماهیت نهادهای حکومتی و سازمان اداری است و زایش نهادهای اقتصادی و طبقات اجتماعی جدید از دستاوردهای آن است (جعفریان، ۱۳۷۶). با توجه به تعاریف فوق، در تاریخ معاصر ایران دوره قاجار حلقه واسطه گذشته سنتی با آینده مدرن این جامعه در نظر گرفته می‌شود و زمینه شروع تاریخ معاصر ایران را فراهم می‌نماید که از آن به عنوان «دوره انتقال» یا گذار یاد می‌شود (المبتون، ۱۳۷۵).

در این مقاله نیز دوره قاجار به عنوان دوره انتقال و نهضت مشروطیت به عنوان مبنای معماری معاصر ایران و در واقع نقطه عطف معماری این سرزمین مطرح گشته است. «چون نظام اجتماعی ایران پس از مشروطیت دیگر بر یک نظام سنتی در خود رشد یافته متکی نبود، معماری این نظام اجتماعی هم، که می‌بایست حاصل بسیاری از مظاهر اجتماعی نظام جدید باشد، دیگر نمی‌توانست با تکیه بر نسبت‌های در خود رشد یافته، جوابگوی نیازهای در خود رشد نیافته باشد» (رجبی، ۱۳۵۵، ۵۹).

ارزیابی شرایط سیاسی - اقتصادی دوران انتقال

فشار تحولات دنیای جدید در جامعه سنتی ایران زمینه و نیاز

جدول ۰۱. ارزیابی عوامل سیاسی و اقتصادی مؤثر بر تحولات معماری معاصر ایران.
 مأخذ: (ادمیت، ۱۳۸۸؛ برد و وستون، ۱۳۷۱؛ جانزاده، ۱۳۸۲؛ دوکسیادس، ۱۳۹۲؛ مددیپور، ۱۳۸۳)^۲

شرایط سیاسی حاکم بر تحولات معماری معاصر ایران	شرایط اقتصادی حاکم بر تحولات معماری معاصر ایران
ضعف دولت و سقوط تدریجی آن در اواخر دوره قاجار	تغییر ساختار اقتصادی به دلیل پیشرفت‌های سیاسی- اجتماعی
تحولات سیاسی رشد یافته میان مردم به علت رواج جریان‌های فکری جدید	بهره‌گیری اقتصادی جهت تسریع امر ساخت و ساز
وقوع تحولی به نام نهضت مشروطیت و اندیشه‌ها و نوسازی ناشی از آن	ایجاد تحولات مدرنیسم در ایران بدون تشکیلات انسجامی
حضور تربیت یافتگان جدید و طبقه شهری در نهضت مشروطیت	تحولات اقتصادی ناشی از درآمدهای نفتی
تحولات و سیاست‌های نوین جهانی مانند وقوع جنگ‌های جهانی، مرزبندی جدید کشورها	شکل‌گیری نهادهایی نظیر جهاد سازندگی و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در راستای تحقق شعارهای عدالت‌طلبانه انقلاب
وابستگی سیاسی تا آخر دوره پهلوی و پایداری آنها به قدرت‌های بیگانه	وقوع جنگ تحمیلی و تحریم اقتصادی ناشی از آن
ساخت پایگاه‌های سیاسی مانند سفارتخانه‌ها و رواج روابط سیاسی با غرب	ورود امکانات، ابزار، مصالح و فناوری‌های جدید ساخت و ساز
وقوع انقلاب اسلامی به عنوان نقطه عطف دیگری در معماری معاصر ایران	افزایش جمعیت شهرها و افزایش ساخت و ساز ناشی از آن
درخواست مردم مبنی بر حاکمیت بر سرنوشت سیاسی و اجتماعی خویش	شروع دوران بازسازی بعد از جنگ برای جبران صدمات وارده

جدول ۰۲. ارزیابی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر تحولات معماری معاصر ایران.
 مأخذ: (ادمیت، ۱۳۸۸؛ اسلامی ندوشن، ۱۳۷۶؛ خلیلی‌خو، ۱۳۷۳؛ ریخته‌گران، ۱۳۷۱؛ محمدی، ۱۳۷۵)^۲

عوامل فرهنگی حاکم بر تحولات معماری معاصر ایران	عوامل اجتماعی حاکم بر تحولات معماری معاصر ایران
عدم آمادگی بخش وسیعی از مردم برای تحمل تحولات و تغییرات سریع	شناخت ناکافی و درک غلط از تحولات جهانی
کاهش قدرت مذهب در شکل‌های اجتماعی در دوران پهلوی	ناهماهنگی شرایط جامعه با الگوهای پیشرفت و تغییر الگوهای رفتاری مردم
ورود جریان اصلاح‌طلبی به ایران از طریق رفت و آمد ایرانیان به خارج برای مسافرت، تجارت، تحصیل	شروع یک نظام غیر روحانی و شبه مدرن و مرتبط با سیاست‌های بین‌المللی در اواخر دوره قاجار و ایجاد قانون اساسی به شکل غربی
نفی ارزش‌های گذشته در شکلی مدرن و ارزشمند شدن پدیده‌های تازه	ظهور رضا خان به علت فقر و فلاکت، عقب ماندگی، امنیت عمومی و بی-ثباتی
ورود ماشین چاپ و تأسیس روزنامه رسمی جهت تسریع جریان نوسازی	جدایی بین عوام و خواص به علت حضور طبقه درس خوانده در حکومت
انقطاع فرهنگی ناشی از عدم واقع بینی روشنفکران نسبت به نیازهای جامعه	ورود هیئت‌های مختلف سیاسی، آموزشی، پزشکی و مهندسی به ایران
پیدایش مدارس جدید طبق نظام جدید آموزشی با استفاده از روش‌های جدید تعلیم و تربیت	اصلاحات نامحدود شهرها به دلیل تغییرات جمعیتی و تغییرات اجتماعی- فرهنگی ناشی از آن
پیروزی انقلاب اسلامی ایران و تحولات ناشی از آن	ایجاد نیازهای تازه در بعد اجتماعی
رویداد انقلاب فرهنگی برای ایجاد اصلاحات در نظام آموزشی عالی کشور	حضور فعال پدیده‌های جدید و عملکردهای جدید به علت زندگی جدید
رشد و تکوین سازمان‌های صنفی و حرفه‌ای و گسترش آموزش عالی به علت نیاز فوری به توسعه توانایی‌های کمی و کیفی	خواست هویت‌طلبانه مردم با مطالبات حق‌خواهانه‌ای نظیر استقلال ملی و آزادی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی
فرهنگ‌سازی برای نوع جدید زندگی، تحولات علمی و فنی و سیاسی	نیاز فوری کشور جهت تهیه طرح و اجرای پروژه‌های عمرانی
تفاوت موجود بین سطح دانش، بیش و به‌ویژه سطح فرهنگی مردم	تنوع اندیشه‌ها و تعدد گرایش‌های موجود در معماری معاصر ایران

مصالح جدید و پیش‌ساخته، باعث آسانی کار ساخت و ساز شده بود، کم‌کم سبب گشت که احداث بناها از یک طرف از معیارهای نظری و ارزش‌های ایده‌آلیستی فاصله بگیرد و از طرف دیگر در بعضی از موارد، دقت گذشتگان را هم از دست بدهد. از این‌رو این روند در نهایت منجر به آن نوع معماری بی‌هویت و هیچ‌جایی شد که در دهه‌های بعد نیز پیش رفت (پولاک، ۱۳۶۱).

گذشته سوق دادند (کالینز، ۱۳۷۷). بعدها تلاش‌هایی جهت صنعتی شدن ایران شروع می‌شود که علی‌رغم به‌وجود آمدن تغییراتی در روش‌های ساخت و ساز، پیشبرد این اهداف با عدم موفقیت همراه می‌گردد؛ چرا که یک جهش برنامه‌ریزی نشده در این زمینه همواره با مشکل عدم سازگاری با شرایط معمول کشور روبه‌روست (قهرمانی، ۱۳۸۷). اما این رویکرد به معماری که در تلفیق با

جدول ۳. فرصت‌ها و تهدیدهای پیش رو در گذر جامعه ایران از دوران سنتی به معاصر و تأثیر آن در حوزه معماری.

نقاط قوت	نقاط ضعف	فرصت‌ها	تهدیدها	SWOT وضعیت
در زمینه معماری				
فرهنگ و تمدن کهن بومی در زمینه‌های گوناگون	سطحی‌نگری و نادیده گرفتن لزوم بیان ذات پدیده‌ها	ورود به دنیای نوین و جریان‌های فکری جدید	ناکافی بودن زیرساخت‌های توسعه	
توجه به هویت ملی و بومی و بازسازی هویت‌های ملی جدید	عدم هم‌پوشانی نیازهای مادی و معنوی	نوآوری، اصلاحات و نوسازی	عدم آمادگی طبقات مردم برای پذیرش این تحولات	
توجه به آثار ارزشمند موجود و بهره‌گیری از تجربیات به‌کار رفته در بناها	ساده‌اندیشی در طراحی سازه و فضا، ساختمان‌سازی به جای معماری	ایجاد فرهنگ تشکیلاتی و جمعی	عدم واقع‌بینی روشنفکران از نیازهای روز و جدایی بین عوام و خواص	
دقت به طبیعت و طراحی معماری متناسب با اقلیم	بحران در هویت و فرهنگ بومی	دموکراسی و رفاه نسبی اجتماعی و ایجاد جامعه مدنی	ناسازگاری معیارهای سنتی با نوسازی و انقطاع فرهنگی	
بهره‌گیری از حکمت اسلام و هنر اسلامی	بحران زیست محیطی	گسترش تعلیم و تربیت برای عموم مردم	آنی و کوتاه بودن فرایند نوسازی بدون انطباق با سیر رشد جامعه	
توجه به حس متعالی انسان و باورهای مردم	نفی ارزش‌های گذشته	صرفه‌جویی در زمان و افزایش سرعت	شکل‌گیری هر پدیده نو برای ایران، بحران هویت و معنا	
آزادی در الگوهای فضایی و تکنیک ساخت و ساز با استفاده از دانش و فناوری روز	یکنواختی و سیطره کمیت بر کیفیت، نبود خلاقیت معنایی و فضایی و عدم تبیین زیبایی	کاهش فواصل مکانی و گسترش ارتباطات و کمرنگ شدن مرزهای فیزیکی	تحولات و سیاست‌های نوین جهانی مانند جنگ، ظهور قطب‌های قدرتمند و ...	
توجه به هویت ملی و بومی و بازسازی هویت‌های ملی جدید	عدم توجه به طبیعت به عنوان اصیل‌ترین فضای قدسی	تنوع و گوناگونی در امکانات و تسهیلات	تولد یک نظام ناقص مدرن و ایجاد وابستگی و بریدن از گذشته	
بهره‌گیری از رویکرد جهانی-بومی جهت ایجاد انعطاف پذیری	سرکشی حقیرترین باورها و پندارها و گرایش به ظواهر	رشد حافظه جمعی به عنوان یک نیروی ثبات‌بخش	تغییر در ساختار حکومت و گره خوردن تحولات سیاسی به هم	
ریشه‌های تاریخی منطقه	تقلیدگرایی	خلق فضاهای جدید	افزایش جمعیت شهرها	
ارتقاء هوش جمعی جهت ارتقاء سطح فرهنگی	عدم استفاده از حکمت اسلام و هنر اسلامی	انقلاب اطلاعات در سطح جهانی، گفتگوی فرهنگ‌ها	بی‌هنجاری اجتماعی، بی‌نظمی و آشفتگی و بحران اقتصادی	
پیشرفت‌های روزافزون فناوری و دانش طراحی معماری	عدم توجه به اصل وحدت و ساختارمندی فضا	جهانی شدن علم و فناوری، تحول در سطح زندگی روزمره	تقابل تمدن‌ها و فرهنگ‌ها، کثرت‌گرایی و تزلزل هویت	
افزایش سطح دانش معماران در فضای جهانی اینترنت	عدم رشد معنوی معمار و تمایل به خود‌نمایی	شکل‌گیری بستر فرهنگی برای جهانی شدن اقتصاد	عدم هدایت صحیح دانش و فن روز و عدم درک صحیح ارتباطات	

اعم از شخصیت‌های معمار و یا غیرمعمار مطرح می‌گردد که به طور کلی شامل معماران، دولتمردان و افراد تصمیم‌گذار جامعه و مخاطبان (کارفرمایان و استفاده‌کنندگان) می‌گردد.

«پیشرفت‌های علمی و تکنولوژی» به عنوان شاخص چهارم که عوامل دانش جدید غربی در آموزش، طرح و اجرا و تکنولوژی‌های وارداتی را دربردارد. در واقع طرز برخورد معماری معاصر ایران با این مقوله مورد بررسی است.

«شاخص زمان» به عنوان شاخص پنجم جهت بررسی میزان فرصت موجود در برابر آهنگ تند تحولات در نیاز به تغییرپذیری مطرح می‌شود.

«شاخص تحول اندیشه‌ها و تنوع سبک‌های معماری» به عنوان شاخص ششم در مجموعه خود عوامل تحولات اجتماعی فرهنگی، تحول در ساختار و ارتباطات سیاسی، تحول در نگرش اقتصادی و روند سریع تحول اندیشه و انجام تغییرات در زمینه‌های گوناگون را در بردارد، که هریک به نوبه خود در ایجاد دگرگونی در مسیر تکامل معماری ایران تأثیر می‌گذارند.

بعد از تکمیل مدل تحلیلی با مشخص شدن شاخص‌های تأثیرگذار و زیر مجموعه‌های آنها، پرسش‌نامه‌های تحقیق بر اساس اهداف مورد نظر تبیین گردیده‌اند تا شاخص‌های پژوهش با نظرسنجی از افراد مورد تحلیل قرار گیرند تا معین شود این شاخص‌ها چگونه در معماری معاصر ایران تأثیر گذارده‌اند و مصداق این دگرگونی‌ها تعیین شده و نتیجه‌گیری نهایی به دست آید.

تلمیح کمی شاخص‌های تمقیق منطبق بر آمار پرسش‌نامه‌ها

جامعه آماری این پژوهش یک مجموعه ۳۰ نفری متشکل از اساتید معماری و شهرسازی در گروه سنی ۳۰-۵۵ سال است که دارای تحصیلات دکترا و کارشناسی ارشد می‌باشند. علت این انتخاب، آشنایی بیشتر گروه‌های فوق نسبت به موضوع در مقایسه با عموم افراد جامعه است؛ چرا که اعتبار نظرسنجی‌ها برای این پژوهش بسیار مهم به شمار می‌آید. در این تحقیق ۵۰ درصد حجم نمونه را زنان و ۵۰ درصد آن را مردان تشکیل می‌دهند.

در پژوهش حاضر بعد از انجام نظرسنجی‌ها و جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها، جهت تحلیل داده‌ها و انجام آزمون‌های مورد نیاز از الگوهای آماری نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. با احتساب شرایط نظرسنجی‌ها و الگوهای نرم‌افزار، برای آزمون تمام شاخص‌های تحقیق، فراوانی، درصد معتبر و درصد تجمعی ذکر گردیده است، تا چگونگی تأثیر

بعدها به دلیل بحران‌های معنوی انسان معاصر، اعتبار ارزش‌های مدرنیته به سختی مورد تردید قرار گرفت و هواخواهی از تاریخ‌گرایی و صور معماری بومی به میان آمد. شروع این دوران، با آخرین سال‌های دهه ۱۳۴۰ در ایران مقارن می‌باشد. این اتفاقات با نگاهی خاص که معماری را منبعث از بستر اجتماعی و فرهنگی خود می‌دانست، در نهایت به تغییراتی در آموزش معماری انجامید و افراد تازه‌ای پا به عرصه معماری گذاردند که همسوی با خواست هویت‌طلبانه روشنفکری ایرانی، نظر به فرهنگ و سنن معماری ایران داشتند (شکور، ۱۳۷۱).

وقوع انقلاب اسلامی، رویداد انقلاب فرهنگی و همچنین جنگ تحمیلی به همراه تحریم اقتصادی، نقاط عطف دیگری در معماری معاصر ایران می‌باشند که هر کدام به نوبه خود در تضعیف تداوم جریان معماری ایران نقش بسزایی را داشتند (طلیسچی و انصاری، ۱۳۸۱). جامعه ایران دوران گذار از جامعه سنتی به مدرن را بسیار سریع و بدون ایجاد زیرساخت‌های لازم طی کرده است و هم اکنون ظهور جامعه شبکه‌ای را تماشاگر است. از این رو شناخت وضعیت معماری معاصر اهمیت پیدا می‌کند (ابراهیمی و اسلامی، ۱۳۸۹). مجموع نتایج این بخش در جدول ۳ آمده است؛ با توجه به نتایج جدول، تعدد طراحان و گرایش‌های مختلف در این برهه زمانی بیانگر تنوع اندیشه‌ها و عدم توافق بر گرایشی خاص در معماری معاصر ایران است که عمدتاً با تأخیر و با عدم شناخت کافی صورت گرفته و در سطحی‌ترین حالت، طراحی معماری را تا حد پیروی از مد و سلاطین روز تنزل داده است (میرمیران، ۱۳۸۳).

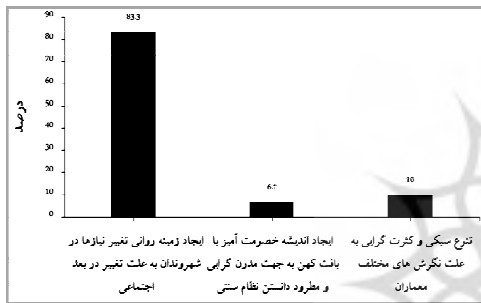
تبیین شاخص‌های تمقیق

شاخص‌های مستخرج از بررسی‌های انجام گرفته در اندیشه‌های موجود عبارتند از: «عوامل و پدیده‌های خارجی» به عنوان اولین شاخص که در مجموعه خود عوامل ساختار جدید دولت، عملکردهای جدید در بعد معماری، گرایش به سبک‌های نو در معماری، رواج شهرسازی نوین و تغییر الگوی توسعه شهر را دربردارد. در واقع نحوه تأثیر این عوامل بر ایجاد یک معماری تازه که ناشی از تغییرات جهانی است، مورد بررسی است. «انگیزه‌های نوسازی و نوآوری» به عنوان شاخص دوم ناشی از عامل نوسازی و اصلاحات متأثر از تحولات جهانی است که موجبات دگرگونی در ساختار فضای معماری را فراهم ساخته است. «شخصیت‌های تأثیرگذار» به عنوان شاخص سوم در حیطه اندیشه‌های تأثیرگذار مستقیم و غیرمستقیم در معماری و شهرسازی

این شاخص‌ها و زیرمجموعه‌های آنها -طبق آنچه در بخش توضیح شاخص‌های تحقیق آمده- بر معماری معاصر ایران معین گردد. نتایج حاصل از تحلیل داده‌های آزمون در این تحقیق نشان می‌دهد که در شاخص ۱ (عوامل و پدیده‌های خارجی)، عامل ساختار جدید دولت، با درصد اعتبار بسیار بالا از طریق تغییر وضعیت اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و سیاسی داخلی کشور، عامل عملکردهای جدید در بعد معماری، به طور کاملاً غالب از طریق عدم آمادگی جامعه سنتی برای پذیرش آن عملکردها در برهه زمانی خاص، عامل گرایش به سبک‌های نو در معماری، با درصد غالب از طریق پذیرش پدیده‌های نوین بدون ایجاد ریشه‌های رفتاری (ایجاد شبه مدرنیسم در ایران) و عامل شهرسازی نوین و تغییر الگوی توسعه شهر نیز با درصد اعتبار بسیار بالا از طریق ایجاد زمینه روانی تغییر نیازها در شهروندان به علت تغییر در بعد اجتماعی بر تحولات معماری معاصر ایران تأثیر گذارده‌اند.

شکل ۳. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل گرایش به سبک‌های نو در معماری.

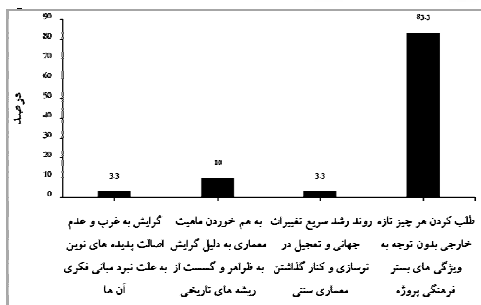

شکل ۴. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل شهرسازی نوین و تغییر الگوی توسعه شهر.

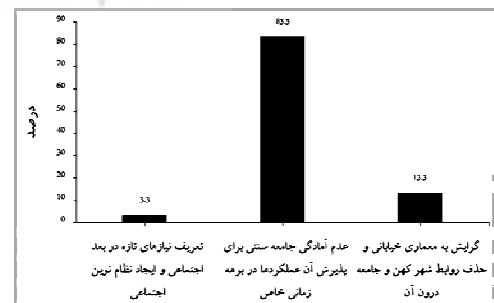

شکل ۱. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل ساختار جدید دولت.

در شاخص ۲ (انگیزه‌های نوسازی و نوآوری)، عامل نوسازی و اصلاحات متأثر از تحولات جهانی، با درصد اعتبار بسیار بالا از طریق طلب کردن هر چیز تازه رونق رفته سریع تغییرات به هم خوردن ملامت گرایش به غرب و عدم بستری فرهنگی پروژه، بیشترین تأثیر را بر تحولات معماری معاصر ایران گذارده است.

شکل ۵. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل نوسازی و اصلاحات متأثر از تحولات جهانی.

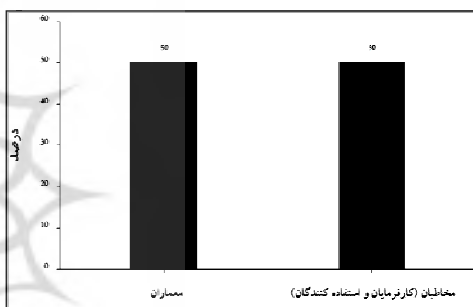
شکل ۲. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل عملکردهای جدید در بعد معماری.

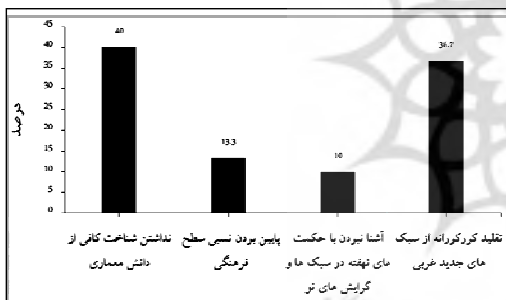
در شاخص ۳ (شخصیت‌های تأثیرگذار)، صرفاً عامل معماران و مخاطبان و نیز هر دو به نسبت مساوی، بر تحولات معماری معاصر ایران تأثیر گذارده‌اند. عامل معماران، غالباً از طریق عدم کسب دانش، توانش و بینش کافی در دوره آموزش معماری، عامل دولتمردان و افراد تصمیم‌گذار جامعه، غالباً از طریق تبیین ضوابط، آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های زیاد و پی در پی بدون آینده‌نگری و عامل مخاطبان، به صورت تقریباً مساوی به ترتیب از طریق نداشتن شناخت کافی از دانش معماری و تقلید کورکورانه از سبک‌های جدید غربی، بیشترین تأثیر را بر تحولات معماری ایران گذارده‌اند.

شکل ۸. علت ضعف اکثر دولتمردان و افراد تصمیم‌گذار جامعه در برخورد با پدیده‌های معماری معاصر ایران.

شکل ۶. مهم‌ترین گروه تأثیرگذار در تضعیف کیفیت معماری معاصر ایران.

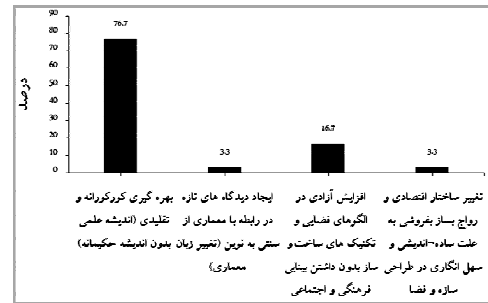
شکل ۹. علت ضعف گروه آنبوهی از مخاطبان (کارفرمایان و استفاده‌کنندگان) در برخورد با پدیده‌های معماری معاصر ایران.

در شاخص ۴ (پیشرفت‌های علمی و فناورانه)، عامل دانش جدید غربی در آموزش، طرح و اجرا، غالباً از طریق بهره‌گیری کورکورانه و تقلیدی (اندیشه علمی بدون اندیشه حکیمانه) و عامل فناوری‌های وارداتی نیز به طور غالب از طریق تبدیل شدن کشور به مصرف‌کننده میوه‌های فناوری بدون شناخت ماهیت کامل آن، بیشترین تأثیر را بر تحولات معماری معاصر ایران گذارده‌اند.

شکل ۷. علت ضعف اکثر معماران در برخورد با پدیده‌های معماری معاصر ایران.

در شاخص ۶ (تحول اندیشه‌ها و تنوع سبک‌های معماری)، عامل تحول در زمینه اجتماعی- فرهنگی، با درصد اعتبار بسیار بالا و به‌طور غالب از طریق گسست از ریشه‌های تاریخی و بریدن از سنت‌ها و ارزش‌ها به علت گرایش به تحولات غربی، عامل تحول در ساختار و ارتباطات سیاسی، به‌طور کاملاً غالب از طریق پیوند سازمان دولت برای انجام اصلاحات و کارهای عمرانی، عامل تحول در نگرش اقتصادی، با درصد غالب از طریق ایجاد نگاه صرفاً اقتصادی و ساده‌اندیشی در طرح‌ها و انجام اقدامات روبنایی تا بنیانی و عامل روند سریع تحول اندیشه و انجام تغییرات در زمینه‌های گوناگون نیز با درصد اعتبار بسیار بالا از طریق عدم توجه به نیازهای مادی و معنوی انسان و باورهای مردم، بیشترین تأثیر را بر تحولات معماری معاصر ایران گذارده‌اند.

شکل ۱۰. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل دانش جدید غربی در آموزش، طرح و اجرا.

شکل ۱۱. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل تکنولوژی‌های وارداتی.

شکل ۱۳. نحوه برخورد معماری معاصر با عامل تحول در زمینه اجتماعی- فرهنگی.

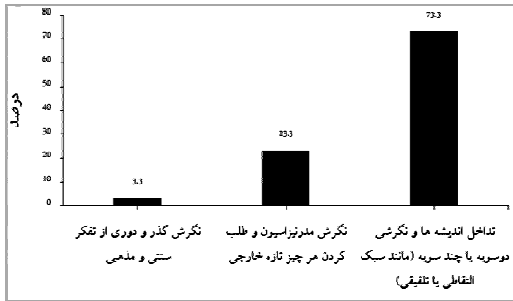
طبق نتایج، شاخص ۵ (عامل زمان)، با درصد اعتبار بسیار بالا از طریق عدم وجود زمان کافی برای ایجاد ریشه‌های رفتاری در جامعه جهت هماهنگی با نگرش‌های جدید، بیشترین تأثیر را بر تحولات معماری معاصر ایران گذارده است.

شکل ۱۴. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل تحول در ساختار و ارتباطات سیاسی.

شکل ۱۲. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل زمان.

شکل ۱۷. تغییرات ایجاد شده در سبک معماری ایران بر اثر رواج تحولات اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و سیاسی.

شکل ۱۵. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل تحول در نگرش اقتصادی.

تملیل نتایج

این تحقیق سعی دارد با تجزیه و تحلیل نتایج به دست آمده از آزمون به ارزیابی عواملی بپردازد که با توجه به ویژگی‌های مطرح شده، باعث ایجاد تحولات گسترده در سیر تکاملی معماری ایران در دوره معاصر گشته است. در این تحقیق برای اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر بر تحولات معماری ایران از آزمون فریدمن^۴ استفاده شده و میانگین رتبه‌های هر یک از شاخص‌ها محاسبه شده است. متغیری که کمترین تأثیر را داشته باشد دارای کمترین رتبه خواهد بود. طبق نتایج، در این آزمون سطح معنی‌داری^۵ برابر ۰/۰۰۰ است. چون سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ است، بین میانگین رتبه‌های شاخص‌های مؤثر بر تحولات معماری ایران اختلاف معنی‌داری وجود دارد. بنابراین الویت شاخص‌های مؤثر بر تحولات معماری ایران طبق جدول ۴ به ترتیب از زیاد به کم عبارتند از: انگیزه‌های نوسازی و نوآوری، عامل شخصیت‌ها، پیشرفت‌های علمی و فناوری، تحول اندیشه‌ها و تنوع سبک‌های معماری، عامل زمان و عوامل و پدیده‌های خارجی.

از طرفی با استنتاج از نتایج آزمون معلوم گشت که زیرمجموعه‌های شاخص‌های تحقیق چگونه از طرق مختلف موجبات بیشترین تأثیر را بر تحولات معماری معاصر ایران ایجاد کرده‌اند.

حال آنچه حائز اهمیت می‌باشد این است که معماری گذشته ایران نیز به گفته پوپ^۶، در عین وجود خطر کشمکش‌های داخلی و یا هجوم خارجی استمرار خود را حفظ کرده و به سبکی دست یافته که با هیچ سبک دیگری قابل اشتباه نیست. با توجه به نتایج ذکر شده، در راستای تداوم بخشی به والایی معماری ایران نکات مطرح شده در جدول ۵ قابل ملاحظه می‌باشد.

همچنین نتایج حاصل در مورد سنجش تغییرات و تحولات ایجاد شده در سبک معماری ایران بر اثر رواج تحولات اجتماعی- فرهنگی و سیاسی- اقتصادی حاکی از آن است که به طور غالب ۷۳/۳ درصد از افراد با ایجاد تداخل اندیشه‌ها و نگرشی دوسویه یا چند سویه (مانند سبک التقاطی یا تلفیقی)، ۲۳/۳ درصد از آنها با رواج نگرش مدرنیزاسیون و طلب کردن هر چیز تازه خارجی و ۳/۳ درصد با ایجاد نگرش گذر و دوری از تفکر سنتی و مذهبی، در معماری و شهرسازی معاصر ایران موافقت.

شکل ۱۶. نحوه برخورد معماری معاصر ایران با عامل روند سریع تحول اندیشه و انجام تغییرات سریع در زمینه‌های گوناگون.

نتیجه‌گیری

عوامل مؤثر بر تحولات معماری معاصر ایران در زمینه‌های مختلف در این تحقیق مورد مطالعه قرار گرفت و شاخص‌های مؤثر بر تحولات معماری معاصر ایران شناسایی و آزمون‌هایی در این جهت انجام گردید. نتایج حاصل از بررسی‌ها همگی چگونگی تأثیر این شاخص‌ها را بر معماری معاصر ایران تبیین می‌کنند که بر مبنای آنها می‌توان گام‌های اساسی در حل چالش‌های معماری کنونی ایران برداشت تا بتوان از مد و کلیشه به جاودانگی رسید. بر اساس نتایج تحقیق «انگیزه‌های نوسازی و نوآوری» و «عامل شخصیت‌ها (معماران و مخاطبان)» از عوامل اساسی در تحولات معماری معاصر ایران محسوب می‌گردند. چرا که همواره دگرگونی در ساختار و تعجیل در نوسازی بارها به دلیل عوامل داخلی و یا تحولات جهانی در تاریخ معاصر ایران به وقوع پیوسته است و این نوسازی نیازمند به نوآوری در هر زمینه‌ای از جمله معماری بوده است. همچنین لزوم توجه به رابطه بین معمار، اثر و مخاطب به عنوان سه رکن اساسی معماری که علاوه بر شکل‌گیری یک معماری مناسب، سبب انسجام هویتی آنها نیز می‌شود، قسمتی از حلقه‌های مفقوده معماری معاصر ایران است. از طرفی «پیشرفت‌های علمی و تکنولوژی» و «تحول اندیشه‌ها و تنوع سبک‌های معماری» از مهم‌ترین عوامل در ایجاد تحولات در معماری معاصر ایران محسوب می‌گردند. ظهور پدیده‌های نوین علمی و نیز فناوری‌های تازه در تغییر دیدگاه‌های طبقات مختلف اجتماعی و تغییر نگرش در معماری نقشی اساسی را ایفا می‌کنند. بهره‌گیری کورکورانه و غیر بنیانی از این فناوری‌ها در هر زمان می‌تواند چالش‌انگیز باشد. همچنین تحولات اجتماعی-فرهنگی و سیاسی-اقتصادی ناشی از بینش جدید همواره باعث ایجاد تنوع سبکی در زمینه معماری و شهرسازی معاصر گشته‌اند؛ چرا که این نحوه نگرش است که تغییر می‌کند و زمینه را برای دیگر تحولات فراهم می‌سازد. در این میان «عامل زمان» و «عوامل و پدیده‌های خارجی» از مواردی هستند که بسته به شرایط در این مسیر مؤثرند و هر دو در دوره اخیر تأثیر خاص و ناخودآگاهی را بر معماری ایران گذارده‌اند. در تاریخ معاصر به هم خوردن زمان در تمام عوامل زندگی، زمان تحولات معماری را نیز تغییر می‌دهد. سرعت تعریف پدیده‌های نو با الگوهای متعددی، زمینه‌های افول را برای جامعه و معماری معاصر ایران در پی داشته و دارد. این ارزیابی‌ها حاکی از آن است که عدم موفقیت اکثر تلاش‌های انجام شده در رابطه با چالش‌های معماری معاصر ایران، صرف‌نظر از مدیریت شهری، نداشتن آگاهی کافی نسبت به

جدول ۴. اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تحولات معماری ایران با استفاده از آزمون فریدمن.

Ranks- Test Statistics	Friedman Test	
	N	30
عوامل و پدیده‌های خارجی	1.40	Chi-square
انگیزه‌های نوسازی و نوآوری	5.33	df
عامل شخصیت‌ها	4.93	5
پیشرفت‌های علمی و فناوری	3.90	Asymp. Sig.
عامل زمان	2.70	.000
تحول اندیشه‌ها، تنوع سبک‌های معماری	2.73	

جدول ۵. اصول طراحی معماری در راستای تداوم‌بخشی به والایی معماری ایران.

اصول طراحی معماری در راستای تداوم‌بخشی به والایی معماری ایران

توجه به مفاهیم و اصول معماری انتقال یافته در طول تاریخ حفظ اصول انسانی در سیر زمان با توجه به اصل پایداری مفاهیم ریشه‌ای مستتر در هر پدیده داشتن نگاه خلاق برای ایجاد صور جدید و مفاهیم پایدار از نتایج معماری گذشته بهره‌گیری هوشمندانه از دانش و فناوری روز در کنار حفظ اصول بومی بهره‌جستن از نوآوری جهت پیشبرد و اعتلای هنر و معماری یک سرزمین توجه به رابطه بین محیط، تاریخ و سنت در طول زمان توجه به عامل زمان به علت ماهیت آن در دگرگون‌سازی ساختار زندگی انسان توجه به معنا و وزن فضایی شهری در کنار کلیه عناصر محیط در طراحی توجه به نیاز روز مردم و جامعه و دوری از تقلید و سرگشتگی در زندگی اجتماعی جهت حذف آن در معماری معاصر افزایش دانش و توانایی معماران و افزایش دانش و سطح فرهنگی مخاطبان حذف نگاه صرفاً اقتصادی و توجه عمیق به طراحی سازه و فضا توجه به اصل وحدت در کثرت‌گرایی دنیای کنونی و طراحی ساختارمند فضا با بهره‌گیری از اصول طبیعت به عنوان اصیل‌ترین فضای قدسی لزوم برخورد آزاد و اصیل در برابر جریان‌های جهانی نه تسلیم‌پذیری در برابر آن

سهامی انتشار.

۲- خلیلی‌خو، محمدرضا، (۱۳۷۳). توسعه و نوسازی در دوره رضا شاه. تهران: جهاد دانشگاهی.

۳- آدمیت، فریدون. (۱۳۸۸). ایدئولوژی نهضت مشروطیت ایران. تهران: نشر گستره.

۴- محمدی، محمود. (۱۳۷۵). تغییر ساختار قدرت در ایران و تغییر شکل شهر در باقر آیت‌الله زاده شیرازی. مجموعه مقالات تاریخ معماری و شهرسازی ایران. نخستین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران. جلد دوم. اسفند ۱۲-۷، (ص ۶۲۸-۶۰۵). تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.

۵- ریخته‌گران، محمدرضا. (۱۳۷۱). هنر و تکنولوژی: تأملی در مبانی نظری هنر و زیبایی. فصل‌نامه هنر، ۲۲، ۱۱-۲۲.

۴. آزمون فریدمن، از آزمون‌های ناپارامتری نرم‌افزار SPSS است که برای رتبه‌بندی و مقایسه متغیرهای وابسته به کار می‌رود. در اینجا برای اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر بر تحولات معماری ایران از آن استفاده شده است.

۵. سطح معنی داری آزمون، در واقع مقدار خطای محاسبه شده است. که مقدار قابل قبول آن در این آزمون ۵٪ در نظر گرفته شده است. یعنی اگر مقدار سطح معنی‌داری آزمون کمتر از ۰/۰۵ باشد فرض صفر (فرض خنثی) در آزمون رد خواهد شد.

۶. در مورد ویژگی‌های پویایی و تصفیه و تکامل فرهنگی، رجوع کنید به: پوپ، آرتور. (۱۳۷۳). معماری ایران. (غلام‌حسین افشار، مترجم). تهران: فرهنگستان. (نشر اثر اصلی ۱۹۶۵).

فهرست مراجع

۱. احمدی، بابک. (۱۳۷۳). *مدرنیته و اندیشه انتقادی*. تهران: نشر مرکز.
۲. ابراهیمی، سمیه؛ و اسلامی، سید غلامرضا. (۱۳۸۹). معماری و شهرسازی ایران در دوران گذار. *نشریه هویت شهر*، ۶، ۱۴-۳.
۳. اسلامی ندوشن، محمدعلی. (۱۳۷۶). *ایران و تنهائیش*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۴. بانی مسعود، امیر. (۱۳۸۹). *معماری معاصر ایران*. تهران: هنر معماری قرن.
۵. پولاک، یاکوب ادوارد. (۱۳۶۱). *ایران و ایرانیان (سفرنامه پولاک)*. (کیکاووس جهاننداری، مترجم). تهران: خوارزمی. (نشر اثر اصلی ۱۸۶۵).
۶. تقوی، سید مصطفی. (۱۳۸۴). تأملی در نظریه‌های تاریخ معاصر. *فصل‌نامه مطالعات تاریخی*، ۸، ۲۷-۹.
۷. جعفریان، رسول. (۱۳۷۶). *مدخلی بر تاریخ معاصر ایران*. *فصل‌نامه تخصصی تاریخ معاصر ایران*، ۶، ۲۹۸-۲۸۷.
۸. حجت، عیسی؛ و آقالطیفی، آزاده. (۱۳۸۹). تأملی در نقش مخاطب در کیفیت معماری امروز ایران. *فصل‌نامه هنرهای زیبا*، ۲ (۴۲)، ۳۵-۲۵.
۹. دوکسیادس، کنستانتین. (۱۳۹۲). معماری مرحله تحول. (محمد رازجویان، مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. (نشر اثر اصلی ۱۹۶۳).

این شاخص‌ها و عدم انسجام لایه‌های فرهنگی اکثریت معماران با هم و نیز بین معماران و مخاطبان می‌باشد. ارزیابی «تغییرات ایجاد شده در سبک معماری ایران بر اثر رواج تحولات اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و سیاسی» حاکی از آن است که معماری و شهرسازی معاصر ایران به نوعی «تداخل اندیشه و نگرشی دوسویه یا چند سویه» دچار گشته و در واقع دارای سبکی التقاطی یا تلفیقی است. در همه حال تسلیم‌پذیری در برابر عوامل موجود باعث ایجاد بحران در جامعه، هویت و معماری می‌گردد. معماری دوره معاصر درگیر نگرش‌های موضعی و تب‌نوگرایی در بازه زمانی کم بوده و هست. آنچه مهم است چگونگی حضور در این بحران است تا معماری ایران بتواند جریان‌های فکری و ذهنی، شیوه‌های ایدئولوژیک، زمینه‌های اجتماعی، ابزار و فناوری مطرح در خود را به گونه‌ای ترکیب نماید تا تجربه ساختن بدون معماری در ایران به پایان برسد. حال نقد تطبیقی معماری معاصر ایران، گسترش آموزش معماری از نظر کیفی، افزایش سطح فرهنگی مخاطبان و وسعت دادن به دامنه عمل صاحب‌نظران می‌تواند معماری روز را از آسان‌خواهی و ساده‌انگاری ایجاد شده نجات بخشد و به ایجاد جامعه‌ای فرهنگی کمک شایانی نماید. جهت تداوم حال و گذشته این میراث فرهنگی، راه باقیمانده برخوردی بنیادین با شرایط حاضر و دوری از تقلید در جامعه، هنر و معماری است؛ چرا که معماری و زندگی آینه تمام‌نمای یکدیگر هستند.

پی‌نوشت‌ها

۱. در مورد ویژگی‌های پویایی و تصفیه و تکامل فرهنگی، رجوع کنید به: نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۰). هنر و انتقال معنا. فصل‌نامه هنر، ۴۹، ۴۳-۳۲.
۲. در این بررسی از منابع مختلفی استفاده شده است که در ذیل آمده است
۱- دوکسیادس، کنستانتین ا. (۱۳۹۲). معماری مرحله تحول. (محمد رازجویان، مترجم). تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. (نشر اثر اصلی ۱۹۶۳).
- ۲- آدمیت، فریدون. (۱۳۸۸). ایدئولوژی نهضت مشروطیت ایران. تهران: نشر گستره.
- ۳- برد، اف. ال؛ و وستون، هارولد. اف. (۱۳۷۱). گشت و گذاری در ایران بعد از انقلاب مشروطیت. (علی اصغر مطهری کرمانی، مترجم). تهران: نشر جانان. (نشر اثر اصلی ۱۹۷۸).
- ۴- جانزاده، علی. (۱۳۸۲). *خاطرات سیاسی رجال ایران*. تهران: جانزاده.
- ۵- مددیپور، محمد. (۱۳۷۳). *تجدد و دین‌زدایی (در فرهنگ و هنر منورالفکری ایران از آغاز پیدایی تا پایان عصر قاجار)*. تهران: دانشگاه شاهد.
۳. در این بررسی از منابع مختلفی استفاده شده است که در ذیل آمده است:
۱- اسلامی ندوشن، محمدعلی. (۱۳۷۶). *ایران و تنهائیش*. تهران: شرکت

۱۰. رجبی، پرویز. (۱۳۵۵). *معماری ایران در عصر پهلوی*. تهران: دانشگاه ملی ایران.
۱۱. ریاضی، ابولحسن. (۱۳۸۱). مبانی و سیر اندیشه تجدد و اثرات آن بر تحول فرهنگی، اجتماعی و سازمان فضایی تهران در دوره قاجار. *دوماهنامه شهرنگار*، ۲۳، ۴۲-۳۶.
۱۲. شکوری، ابوالفضل. (۱۳۷۱). *جریان‌شناسی تاریخ نگاری‌ها در ایران معاصر*. تهران: بنیاد انقلاب اسلامی.
۱۳. طلیسچی، غلامرضا؛ و انصاری، حمیدرضا. (۱۳۸۱). معماری معاصر ایران، گرایش‌ها و چالش‌ها. *مجله معماری و شهرسازی*، ۶۸، ۱۸-۷.
۱۴. قهرمانی، آرش. (۱۳۸۷). تغییرات در صنعت ساختمان ایران. *نشریه هویت شهر*، ۳، ۸۵-۹۴.
۱۵. کالینز، پیتر. (۱۳۷۷). *دگرگونی آرمان‌ها در معماری مدرن*. (حسین حسن‌پور، مترجم). تهران: قطره. (نشر اثر اصلی ۱۹۹۸).
۱۶. لمبتون، ان کاترین. (۱۳۷۵). *ایران عصر قاجار، ترجمه و گفتاری در باب ایران‌شناسی*. (سیمین فصیحی، مترجم). مشهد: جاودان خرد. (نشر اثر اصلی ۱۹۸۸).
۱۷. مختاری، اسکندر. (۱۳۹۰). *میراث معماری مدرن ایران*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۱۸. میرمیران، سید هادی. (۱۳۸۳). *جریانی نو در معماری معاصر ایران*. *روزنامه همشهری*، ۳۵۲۹، دوشنبه ۲۷ مهر.
۱۹. نقی‌زاده، محمد. (۱۳۷۷). *صفات شهر اسلامی در متون اسلامی*. *فصل‌نامه هنرهای زیبا*، ۴، ۴۷-۶۱.
۲۰. نقی‌زاده، محمد. (۱۳۷۹). *رابطه هویت سنت معماری ایران با مدرنیسم و نوگرایی*. *فصل‌نامه هنرهای زیبا*، ۷، ۷۹-۹۱.

